

FODOR KRISZTINA*

A Beregi Református Egyházmegye kormányzásának története 1848 és 1914 között (a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltárában fellelhető források tükrében)

Rezümé. A Beregi Református Egyházmegye az elmúlt századok során mindvégig kivételes szerepet töltött be a magyar református egyházmegyék között, amely többnyire periférikus területi elhelyezkedésének volt köszönhető. Az egyházmegye így annak ellenére, hogy 1557-től a Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartozott, önállóságát a XIX. század elejéig megtarthatta.

De kik is vehettek részt a kormányzásban? Hogyan történt a kinevezésük? Mi jellemezte az adott egyének szakmai előmeneteletét? Jelen tanulmányban ezekre, s egyéb, a témához kapcsolódó kérdésekre keresem a választ. Így, elsősorban az egyházmegye tisztikarára, a behivatalnokok megválasztására, a választás körülményeire, s az egyházmegye kormányzása terén esetlegesen felmerülő problémákra helyezem a hangsúlyt. A tárgyalt időszakban az egyházmegyének kiemelkedő vezetői voltak. Gondolok itt: Vekerdi Nagy Mihály, Kovács János, Peterdy Károly és Sütő Kálmán esperesekre. Ugyanakkor azokról a tanácsbírákról, jegyzőkről, pénztárnokokról, különböző bizottsági tagokról – egyháziakról és világiakról egyaránt – sem feledkezhetünk meg, akik munkájukkal hozzájárultak az egyházmegye működéséhez.

Резюме. Березький церковний округ протягом минулих століть постійно відігравав виняткову роль серед угорських реформатських церковних округів. Цей церковний округ, незважаючи на те, що з 1557 р. відносився до Затисянського реформатського церковного округу, зберіг самостійність аж до початку 19 століття.

Але хто ж міг брати участь в його управлінні? Як проводилося призначення керівництва? Яким був їхній професійний розвиток? На ці питання спробуємо знайти відповідь у нашій публікації. Акцентовано увагу на керівниках церковного округу, на виборах чиновників, на умовах виборів, а також на можливих проблемах. У цей період на чолі церковного округу були видатні особи, зокрема священики Векерді Нодь Мірай, Ковач Янош, Петерді Карой, Шютев Калман.

Abstract. The Bereg Reformed Church Diocese had a special role among the other Hungarian reformed church dioceses during the centuries due to its peripheral situation. In this way, the church diocese could keep its self-governance until the beginning of the 19th century despite the fact that it belonged to the Trans-Tisza Reformed Church District from 1577.

But who could participate in the governance of the church diocese? How were they appointed? What features characterized their professional development? The purpose of the given study is to find the answers to these questions and to other ones related to the subject. Thus, the focus of this work is mainly on the officers of the church diocese, the election of internal officials, the circumstances of the election, and the occurring problems connected with the governance of the church diocese. During the dealt periods the church diocese has several outstanding leaders such as Dean Mihály Vekerdi Nagy, Dean János Kovács, Dean Károly Peterdy and Dean Kálmán Sütő. Nevertheless, we should not forget to mention those council judges, scribes, treasurers, several committee members – spiritual and profane as well as – who contributed to the running of the church diocese.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, V. évfolyamos hallgató; témavezető: dr. Csatóry György. * Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Кафедра історії та суспільних дисциплін, студент 5-го курсу, керівник: к. і. н. Чотарі Ю.Ю. * Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Department of History and Social Sciences, 5th year student. supervisor: György Csatóry, PhD.

A református egyház alulról felfelé építkezik, alapegysége tehát az egyházközség. A tárgyalt időszakban sem volt ez másként. Egy-egy különálló gyülekezet élén a választott presbitérium és a lelkész állt, illetve az egyházközségi közgyűlés, melynek tagja volt minden adófizető polgár.¹ Az egyházközségek egyházmegyét alkottak. Az egyházmegye élén a közgyűlés, a tanács, az esperes (a megye lelkészi elnöke), a főgondnok (a megye világi elnöke), a választott lelkészi és világi főjegyzők, valamint a tanácsbírák álltak. Legfőbb tanácskozó szerve pedig az 1881. október 31-én megnyílt debreceni „alkotmányozó zsinat” határozata értelmében az egyházmegyei zsinat, valamint a consistorium (lelkészekből álló tanács) volt.² Az egyházmegyék egyházkerületekbe tömörültek. Egyházkerületi tisztviselő volt a püspök, a főgondnok, a tanácsbírák, a főjegyzők (lelkészi és világi), az ügyész, a püspöki titkár, a pénztárnok, a számvevő és levéltárnok, valamint egyéb egyházkerületi tisztviselő.³

A püspök, főgondnok, esperes, egyházkerületi és egyházmegyei jegyzők, tanácsbírák megválasztása presbitérium szavazása útján történt. Szavazattöbbség hiányában újabb szavazást írtak ki, a nem szavazó egyházakat pedig büntetéssel fenyítették meg.⁴ Fontos kiemelnem, hogy a presbitériumok kivételével a református egyház minden egyházkormányzó testülete – az ún. paritás elve alapján –, egyenlő számban lelkészi és világi tagokból állt.⁵

Az előbbieken már utaltam a közgyűlés mint egyházmegyei irányító szerv fontosságára. Az 1848. év első közgyűlését február 22-re írták ki Beregszászba. A megjelenést Vekerdi Nagy Mihály, az egyházmegye akkori esperese mindenki számára kötelezővé tette.⁶ Ifj. Vekerdi Nagy Mihály a beregi egyházmegye 33. esperese volt, tisztségét 1835–59 között töltötte be. Fontos megjegyezni, hogy az előző esperes, Literáti Nagy János 1833-ban bekövetkezett halálát követően az egyházmegye életében interregnum időszaka vette kezdetét egészen 1835-ig, Vekerdi kinevezéséig. Zágoni feljegyzései alapján az esperes bölcs és szelíd vezető volt, aki a világiak és egyháziak tiszteletére, szeretetére egyaránt méltónak bizonyult.⁷ Az említett közgyűlésen minden gyülekezetnek különböző szempontok

¹ Kárpátaljai Református Levéltár (továbbiakban: KRL): Egyházi törvények az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban. Készítette: Tóth Sámuel. Budapest, 1899. 8.

² KOSUTÁNY IGNÁCZ: Egyházjog. A Magyarországi Egyházak Alkotmánya és közigazgatása. Kolozsvár. 1906. 283–285.

³ *A Magyarországi Református Egyház Törvénye. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik budapesti országos zsinat által alkotott kilenc törvénycikk.* Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT. Nyomása. 1993. 57.

⁴ *Az Egyházakat és belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye.* Debreczen. 1875. 28–29.

⁵ Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918).* Főszerkesztő: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. [Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html>. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.]

⁶ KRL: Barkaszi Református Egyház (továbbiakban: BRE) Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 1848. február 6-i első körlevél.

⁷ ZÁGONI Á. KÁROLY: A.N.T. *Beregi egyházmegye emlékkönyve.* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények, Nyíregyháza, 2005.

alapján kellett jelentést tennie. A jelentéseknek a következő kérdések alapján kellett felépülniük:⁸

- Melyik évben lett az adott gyülekezet anyaegyház?
- Van-e a gyülekezetnek tanítója, ha pedig igen, melyik évtől kezdődően?
- Melyik évben vette kezdetét az anyakönyvi nyilvántartás?
- Temploma régi-e vagy új (ha új, mikor építették)?
- Van-e a gyülekezetben megkülönböztetett jótévő?
- Ki a jelenlegi lelkipásztor, valamint tanító?

A február 22-én megtartott közgyűlésen az egyházmegye ügyvédeivé választották Szarka Ignácot, Vas Györgyöt, [Janka Károlyt, Szúnyog Lajost és Váczi Lajost. A munkára való felhatalmazásuk pedig Úrai Pál alispán által lett törvényesítve.⁹

Az egyházak összeírásáról miniszteri körlevél is rendelkezett. Az adott iratoknak tartalmaznia kellett: minden anya- és leányegyház (az ott élő gyülekezeti tagok számával egyetemben), rendes- és segédlelkész, tanár, kántor, templom (külön kiemelve azokat a gyülekezeteket, melyeknek nincs temploma), valamint a lelkészek árváinak, az egyházak javainak, a lelkészek ingóságainak megnevezéseit is.¹⁰

Az 1848–49-es szabadságharc kezdete azonban természetesen az egyházmegye működésének rendjét is megbolygatta. A szabadságharc következtében a helytartótanács fő kormányzói megszűntek, így az egyház ügyei Budapestre, az igazságügyi miniszter elé kerültek.¹¹ Grandiózus előrelépésnek számított azonban, hogy 1848-ban a XX. törvénycikk kimondta a bevett vallásfelekezetek (római katolikus, evangélikus, református, unitárius) közötti egyenlőséget és kölcsönösséget. Mindazonáltal törvény betartására a megtorlás éveiben már nem kerülhetett sor.¹²

A retorzió éveiben hozott intézkedések közepette az egyházmegye a nehézségek ellenére is foglalkozott a lelkészi utánpótlás biztosításáról. A lelkészjelölteknek a püspök előtt kellett tudásukról számot adni. A beszámoló egyrészt írásban, másrészt szóban történt. A szóbeli felelet alkalmával az adott személynek saját házi dolgozatát kellett emlékezetből felidéznie, emellett pedig különböző imádságok elszavalására került sor a kijelölt tanárok előtt. A felszentelési ünnepségre csupán ezek teljesítése után kerülhetett sor.¹³ Szigorú előírás volt arra az esetre is, ha a lelkészeknek valamely oknál fogva helyettesíteniük kellett testvérüket az egyházügyi kötelességeik elvégzésében, amely csupán püspöki felhatalmazás ellenében történhetett meg.¹⁴

⁸ KRL: BRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. 1848. február 6-i első körlevél.

⁹ KRL: BRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. feb. 22-i

¹⁰ Uo. 1848. Mart. 5-i közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata

¹¹ Uo. 1848. Maj 8-i közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata

¹² DUSICZA FERENC: *A Magyarországi Református Egyház története*. [Forrás: <http://www.reformatus.hu/mutat/5394/>. Letöltés ideje: 2013. 02. 10]

¹³ KRL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve, készült szept. 13 1852. évben. 43. körlevél

¹⁴ Uo. 53. körlevél

Az ostromállapot bár 1854-ben véget ért, a július 11-én megjelent új miniszteri rendeletet az egyházi gyűlésezést csupán kormánybiztos jelenlétében engedélyezte. Kizárólag a presbiteri gyűlés nem tartozott a rendelet hatálya alá. A kormánybiztos legfőbb feladata a bárminemű politikai természetű kérdés megtárgyalásának megakadályozása volt, mely esetekben a gyűlést azonnal feloszlathatta. A világi vezetők, főgondnokok működése pedig továbbra is tilos maradt. Ugyanakkor az újonnan megválasztott lelkészek és tanítók beiktatását szintén különböző vizsgálatok előzték meg.¹⁵

A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1854. július 3-án látott napvilágot az egyházi kormányzatot szabályozó ideiglenes rendelete, amely a magyarországi, a szerb vajdasági és a temesi bánsági protestánsok ügyeiről határozott. Az ostromállapot megszüntetése folytán hatályon kívül helyezték a Haynau táboroszernagy által 1850. február 10-én kibocsátott egyházi rendeletet is. Az 1854. június 21-i legfelsőbb intézkedést azonban mérvadó változásokat előidézve törvényesítették. A kisebb gyülekezetekben gyűléseket már kormánybiztos jelenléte nélkül is tarthattak, valamint jelentést sem kellett tenniük a hatóságok felé. A nagyobb gyülekezetekre ez azonban nem vonatkozott, a megbízott kijelölése pedig a polgármesternek vagy a megyei hatóság főnökének feladata volt. A vidéki gyülekezeteket az esperes hívta össze, míg a szuperintendensi gyülekezeteket a szuperintendens¹⁶. A megbízott személyéről pedig a helyhatósági osztály vezetője döntött. „Az ország fejedelmi biztosának a tárgyalás szabadságának háborítása nélkül csupán a fölött kell örködniök, hogy a tárgyalás és végzés hozás egyházi ügyekre szorítkozzék; ezek a politikai tényre csapongás vagy rendháborítás esetében... a gyűlés feloszlását mondják ki.”¹⁷ A rendelet alapján a helyhatósági osztály lelkész- és tanárbeiktatások során csupán abban az esetben tiltakozhatott az adott egyén ellen, ha politikai vádakkal illeték, melyet kötelesek voltak hat héten belül nyilvánosságra hozni.¹⁸

1855. augusztus 11-én reggeli 9 órakor életének 69. évében elhunyt Szoboszlai Pap István, a Tiszántúli Református Egyházkerület akkori szuperintendense¹⁹, akinek halála közvetve a beregi egyházmegye életére is hatással volt. Utódjául Balog Pétert nevezték ki.²⁰ A temetésre pedig október 14-én került sor.²¹

¹⁵ BÍRÓ SÁNDOR, BUCSAY MIHÁLY, TÓTH ENDRE, VARGA ZOLTÁN: *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1949. 331.

¹⁶ A szuperintendens (lat. superintendens) a magyar protestáns egyházak püspökeinek gyakori megnevezése, az egyházkerület élére megválasztott lelkész. (ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977.)

¹⁷ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 33. körlevél 1854. évben érkezett szept. 6-án

¹⁸ Uo.

¹⁹ *Szoboszlai Pap István*. In Vasárnapi Ujság 1854-1860. [Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00130/datum02804/cim202805.htm> Letöltés ideje: 2014. 01. 15.]

²⁰ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 28. körlevél 1855. évben

²¹ Uo. 30. körlevél 1855. évben

A császári kormány 1856-ban kidolgozta az ún. Entwurf-ot (törvénytervezet), amely Magyarországra, a Szerb Vajdaságra és a Temesi Bánságra terjedt ki. Legfelsőbb szerv – a zsinat helyett – az Oberkirchenrat lett, melynek tagjait az uralkodó nevezte volna ki állami fizetéssel. 1856 nyarán kapták kézhez a tervezetet a magyarországi protestáns egyházkerületek, amelyek a tervezetet elutasították. 1859. szeptember 1-jén azonban megjelent a protestáns pátens, amely alapján a zsinatot az evangélikus és református egyházak csupán hatévente tarthattak. Az egyházkerületek viszont figyelmen kívül hagyva a rendeletet sorra tartották meg a gyűléseiket.²² Szeptember 24-én gyűlést tartottak Surányban.²³ Debrecenben október 8-tól több napon keresztül tanácskoztak. December 31-re pedig gyűlést hívtak össze Beregszászba.²⁴

1859 szeptemberében nem csak a császári pátens bolygatta meg az egyházmegye működését. Változás történt az egyházmegye gondnoki posztját illetően is: Nagy Mihály elhunytja miatt ideiglenesen Bay Ferencet nevezték ki a gondnoki kötelességek teljesítésére.²⁵ Vekerdi Nagy Mihály esperes halála miatt pedig új esperes kinevezésére került sor. A szavazatok többségét az Ung megyei születésű Albisi Bakcsy László kapta. A lelkészt az évek során még kétszer erősítették meg tisztségében. Másodszorra 1861-ben lett megválasztva a Népképviselőlet alapján választott egyházi elöljárók szavazata által, harmadszorra pedig 1864-ben az egyházmegyei közgyűlés újfent megszavazta a posztra.²⁶

A pátens ellen mindeközben egyre szélesebb körű mozgalom indult meg, melyben élen járt Balogh Péter református püspökhelyettes, Révész Imre református lelkész, egyházkerületi aljegyző, Révész Bálint egyházkerületi főjegyző, Máday Károly és Székács József evangélikus lelkészek, valamint Tisza Kálmán, Vay Miklós báró, Zsedényi Ede és Prónay Gábor báró világiak. Protestáns küldöttek a pátens visszavonása érdekében a császárhoz fordultak. „*A küldöttség általános véleménye abban öszpontosult hogy azon esetre, ha kérelmét élő szóval őfelsége előtt nem tolmácsolhatná, írásbani felterjesztvény fogalmaztassék, és adassék át a minister elnök urnak a felség kezeihez juttatás végett.*”²⁷ Végül azonban nem került sor személyes meghallgatásra és csak ígéretet kaptak. Egyfelől a külföldi protestáns államok, főképp Anglia bizalmas diplomáciai lépése, másrészt az új

²² Fiala egyháztörténetesek írásai. SZATHMÁRI JUDIT: *A magyarországi protestáns egyházak az ön-kényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850–1860.* Miskolc. 1999. [Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/>. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]

²³ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 20. körlevél kelt Surány Sept 24.

²⁴ Uo. 22. körlevél kelt Surány 1859 Okt 15.

²⁵ KRL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23. (Továbbiakban: MRE Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik évben). 18. körlevél kelt Surány 1859. Sept. 13.

²⁶ ZÁGONI Á. KÁROLY, i.m.

²⁷ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve Kezdődik 1858-ik évben, i.m. 9. körlevél 1860. Martz 22.

kormányzó Benedek Lajos tábornagy (protestáns vallású volt) közbenjárására azonban az uralkodó a pátent 1860. május 15-én visszavonta.²⁸

Az 1860-as évekre némi változtatásokat vezettek be a lelkészválasztás folyamatában. Először is a püspöki hivatal által meg volt szabva, hogy a jelölteknek mely iratokat kellett benyújtaniuk: keresztelési bizonyítvány, iskolai bizonyítvány, esperesi ajánlólevél, bizonyítványt a tanári munkáról vagy az elvégzett iskola-felügyelőségi teendőkről. Ezt követte a szóbeli vizsga, amely során a jelöltek a tudományágakban való jártasságukat bizonyíthatták, többek között káté, hittan, egyháztörténelem, valamint bibliaismeret kapcsán. Feleletüknek megfelelően pedig „kitűnőleg jeles”, jeles, valamint kielégítő osztályzatot kaptak. A követelményeknek megfelelteteket lelkésszé avatták.²⁹ Az egyéb tisztségek megválasztása azonban legtöbbször titkos szavazással zajlott. Így került megválasztásra 1861-ben gyámpénztárnokul Békási Sándor, Ecsedy Károly és [Jarcsi Miklós aljegyzőül, Kovács János közpénztárnokul, Szabó Károly pedig főjegyzőül.³⁰ 1864-ben az aljegyzői posztot Pallagi József nyerte el.³¹ Az 1869. évtől pedig főjegyző Gulácsi Dezső lett.³²

Az újabb esperes megválasztására 1870-ben került sor. A választás alkalmával a legtöbb szavazatot Bakcsy László, Kovács János és Bakó Balázs kapta. A döntő többség hiánya miatt újabb szavazást írtak ki.³³ Az újbóli szavazás értelmében pedig Kovács János nyert 39 szavazattal, Bakcsy 23 és Bakó 1 szavazatával szemben.³⁴

Az egyházmegye kormányzása több nehézségbe is ütközött. Rengeteg probléma adódott a presbitériumokkal kapcsolatban. Az ehhez kapcsolódó bonyodalmak nem számítottak újkeletű problémának. A presbitériumok nem megfelelő működése a beregi egyházmegyében is érzékelhető volt. Példának okán akadtak olyan gyülekezetek, ahol a presbiterek a hívek megkérdezése nélkül saját rokoniakat vagy barátait neveztek ki presbitereknek.³⁵

Az 1876. év júniusában tartott közgyűlés határozata szerint háromról hat évre emelték fel a tisztviselek megválasztásának időtartalmát. A reformnak az volt az oka, hogy a szavazások, a jegyzőkönyvek elkészítése, valamint az egyházkerületnek a tisztújítással kapcsolatos megerősítése sok időt vett igénybe. A két választás között így oly csekély idő telt el, amely nem volt elegendő arra, hogy a választott hivatalnokok kellő gyakorlatot szerezhessenek teendőikkel kapcsolatban. Az esperesi és a

²⁸ SZABÓ ALADÁR, IFJ.: *A magyar protestánsizmus története*. In Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Szerk.: Gegus Dániel, Herceg Hohenlohe Károly Egon, Laurentzy Vilmos. 132. [Forrás: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM> - Letöltés ideje: 2013. február 20.] 132.

²⁹ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik évben, i.m. 29. körlevél kelt Tarpa 1858 December 28.

³⁰ Uo. 28. körlevél 1861. évben.

³¹ Uo. 10. körlevél 1864.

³² KRL: Gecei Református Egyház (továbbiakban: GRE) Körleveles Jegyzőkönyve. 8. körlevél.

³³ Uo. 11. körlevél.

³⁴ Uo. 17. körlevél.

³⁵ KRL: MRE körleveles jegyzőkönyve, i.m. 1854.

segédgondnoki tisztségviselőt is e gyűlés keretein belül választották meg. Segédgondnokká Kántor Sámuelt avatták. Esperesnek pedig újból Kovács János badalói lelkészt választották, aki egészségügyi okokra hivatkozva nem vállalta el a hivatal betöltését. Ebből kifolyólag újabb szavazás lett kiírva; a tisztújítás gyorsításával pedig egy küldöttség lett felhatalmazva.³⁶ Végül a választás Peterdy Károly barabási lelkészre esett.³⁷ Peterdy Károly 1833. június 13-án született Beregújfaluban, édesapja szintén református lelkész volt. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte el édesapja irányítása alatt, a gimnáziumot pedig már Sárospatakon, ahol később a teológiával, valamint jogtudománnyal kapcsolatos ismereteket is szerzte 1841 és 1854 között. Majd Munkácson lett segédlelkész, valamint az akkor államfogházként működő munkácsi várban is szolgált. 1857-től segédlelkései hivatását gyakorolta előbb Beregújfaluban, 1858-tól Barkaszón, 1859-től Vekerdi Nagy Mihály mellett Tarpán, majd 1860-tól Beregvégardóban, míg 1862-ben barabási lelkésszé nem választották, amely tisztségét 1888. január 1-ig töltötte be. Esperessé történő kinevezése mellett több vezetői tisztséget is betöltött, pl. 1881-ben zsinati taggá választották, az egyházkerületi gyűlések alkalmával pedig két ízben is volt konventi tag. Peterdy Károlyt mint lelkészt és mint esperest a gyülekezetek autonómiájának védelmezőjeként, a centralizációs törekvések elitélőjeként ismerték. Esperesi tisztségét egészen 1893-ig viselte.³⁸

Az 1876. november 29–30-ai gyűlésen az esperes megválasztása mellett a következő tisztségviselők lettek kinevezve:³⁹

- Papi tanácsbíráknak: Nagy Sámuel jándi, Ferge József nagyberegi, Fazekas István gelénesi, Átányi Dániel csonkapapi, Papp Károly rákosi lelkészek.
- Világi tanácsbíráknak: Morvay Pál, Gecsey Ferencz, Jázsay Antal, Hunyadi Béla, Horthy Gyula.
- Főjegyzőül: Sütő Kálmán beregsomi lelkész.
- Papi aljegyzőül: Iván Endre beregújfalui és Janka Gyula barkaszói lelkészek.
- Világi jegyzőkül: Gulácsi Dezső és Kóródy Sándor beregszászi ügyvédek.
- Lelkészi gyámpénztárnokul: Warga Pál kaszonyi tiszteletes.
- Tanítói gyámpénztárnokul: Katinszky János beregszászi tanár.

Fontos leszögezmem azonban, hogy a tisztségek betöltésére kiírt szavazások kapcsán több esetben adódtak különféle problémák, akár szavazatokkal történő

³⁶ KRL: A Beregi Ev. Református Egyházmegye (továbbiakban: BERE) 1876-ik évi június hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9–10.

³⁷ KRL: A BERE 1876-ik évi szeptember 5-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

³⁸ KRL: A BERE 1893. év márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 43–44.

³⁹ KRL: A BERE 1876-ik évi november 29–30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

visszaélések, megvesztegetések is. Példának okán vizsgáljuk meg az 1880. évi badalói lelkészi választás körülményeit. Kovács János badalói lelkész – akiről már szót ejtettem az 1876-os esperesi választás kapcsán – 1843-tól kezdte meg munkáját a beregi egyházmegyében fonsosi segédlelkészként, esperessé történő kinevezésére pedig 1870-ben került sor. 1880. február 27-én bekövetkezett halála⁴⁰ után választásokat írtak ki a badalói lelkészi posztra, amelynél ifj. Kormány Lajos püspökladányi segédlelkészé lett a szavazattöbbslet. A különböző törvényteleniségek (pl. „*a papi méltóságot lealacsonyító korteskedés, etetés, itatás, vesztegetés...*”) miatt azonban őt és Kölcsy Zsigmond csetfálvai, valamint Szabó Sándor állomás nélküli lelkészt – akik szintén részt vettek a vesztegetésekben –, kizárták a badalói lelkészválasztásokból.⁴¹ Ugyanakkor Szabó Sándor a főtiszteletű püspök úrtól kérte a vizsgálat megújítását és a rá vonatkozó ítélet megmásítását. A püspök az ügyvel kapcsolatban az esperestől kért felvilágosítást, azonban a badalói lelkészválasztásból történő kizáráson ez sem segített, a szavazatok többségével pedig Zámorai Bélát tisztelték meg.⁴² Hasonló helyzet volt megfigyelhető az 1891. évi Mezőváriban zajló lelkészválasztáskor. Körösy Sándor badalói lelkészt vádolták meg szabálytalan jelölés, korteskedés, valamint a választási névjegyzék szabálytalan és törvényellenes összeállítása miatt. A vádak nagy részét azonban nem tudták bebizonyítani.⁴³

Az 1881-es évre meghirdetett zsinat előmunkálataiban a beregi egyházmegye is tevékenykedett. Egyházkerületi határozat szerint minden egyházmegyének jogában állt magát egy egyházi és egy világi küldöttel képviseltetni. Szavazati joguk az adófizető egyháztagnak volt, így a népességszámot a választókerületek megalakításánál nem vehették alapul. A szavazatok felbontására, valamint a választás eredményének megállapítására 4–8 tagú bizottságot kellett felállítani, a bizottság elnökének megválasztása pedig az egyházmegyét illette. A szavazás eredményéről szóló jegyzőkönyvet 3 példányban kellett előállítani. Ezek egyikét a megválasztott zsinati képviselőnek kellett eljuttatni. A második példányt az egyházmegye, a harmadik példányt pedig az egyházkerületi levéltár kapta.⁴⁴

Az 1881. évi október 31-ére összehívott zsinatra így külön választottak küldöttséget: egyháziak közül Peterdy Károly esperest rendes tagságra, Ferge József egyházmegyei tanácsbíró póttagságra. Világi részről rendes tagságra pedig Kántor Sámuel segédgondnok urat. Világi póttagságra azonban nem volt általános többség; a 3 legtöbb szavazatot kaptak: Hunyady Béla, Horthy Gyula, Gulácsy

⁴⁰ KRL: BERE 1880. év márczius 2–4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2–3.

⁴¹ KRL: BERE 1880. év július 1 és 2-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 9–10.

⁴² KRL: BERE 1880. év november 9–10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

⁴³ KRL: BERE 1891. évi márczius hó 17–19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 39.

⁴⁴ KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 10–11.

Dezső.⁴⁵ Ugyanakkor az újabb szavazáson már Hunyady Bélát tisztelték meg a szavazatok többségével.⁴⁶ Négyéves előkészület után kezdődhetett meg tehát 1881. októberének végén az alkotmányozó zsinat Debrecenben. A zsinat alkalmával az egyházalkotmány alapjaiként a következőket jelölték meg: többségi rendszer, testületi kormányzás és a paritás elve.⁴⁷

1882-ben Peterdy Károly esperes, valamint Kántor Sámuel segédgondnok – az előírt 6 év mandátum lejárta miatt – betérjesztették kérelmüket az új választás kiírására, amelyet az augusztus 9-i közgyűlés elő is irányzott.⁴⁸ A novemberi egyházmegyei közgyűlés határozata értelmében megbízott szavazatbontó küldöttség pedig az 1883-as közgyűlésen hozta nyilvánosságra, hogy az egyházközségi presbitériumok szavazata által esperesnek egyhangúan ismét Peterdy Károly barabási lelkészt választották meg; egyházmegyei gondnoknak pedig Kántor Sámuel⁴⁹, aki azonban 1884-ben betegsége miatt lemondott.⁵⁰ Papi tanácsbírák esetében sem volt nagy változás, egyedül Átányi Dánielt váltotta Sütő Kálmán somi lelkész. Hunyady Béla és Horthy Gyula megmaradt világi tanácsbírák tisztségében, melléjük választották meg Gulácsy Dezsőt, Uray Imrét és Kóródy Sándort (utóbbi azonban nem fogadta el a kinevezését, így helyének betöltésére új szavazás lett kiírva). A főjegyző Sütő Kálmán somi lelkész és tanácsbíró maradt. Papi aljegyzőknek pedig Janka Gyula barkaszi, valamint Kallós Tivadar beregszászi lelkészek lettek megválasztva.⁵¹

Az egyházmegyei világi jegyzői hivatal betöltése céljából elrendelt szavazást 1885-ben Lónyay Géza nyerte 49 szavazattal.⁵² Az 1886-ban Fazekas István, gelénesi lelképásztor elhunyt miatt fellépő papi aljegyzői üresedés betöltésére pedig az 1887-es közgyűlés Zámory Béla badalói lelkészt választotta meg.⁵³

Ferge József elhunyt miatt 1891-ben megüresedett az egyik tanácsbírói szék, valamint egyúttal a tanügyi bizottság elnöki címe is. A tanügyi bizottság megüresedett helyeire Sütő Kálmán egyházi, Hunyady Béla pedig világi tanügyi bizottsági elnökké lett megválasztva.⁵⁴ Ugyanebben az évben történt a szavazás

⁴⁵ KRL: A BERE 1881. év július hó 5–6. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

⁴⁶ KRL: A BERE 1881. év december hó 13–14. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

⁴⁷ Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *A református egyház (1867–1918)*. i. m.

⁴⁸ KRL: A BERE 1882. év augusztus 9-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6.

⁴⁹ KRL: A BERE 1883. év február 27–28., márczius 1–2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6.

⁵⁰ KRL: A BERE 1884. év február hó 26–29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

⁵¹ KRL: A BERE 1883. év február 27–28., márczius 1–2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 6–7.

⁵² KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1.

⁵³ KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15–17-ik és június 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

⁵⁴ KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

a papi tanácsbírói szék betöltése céljából, amelyet 42 szavazattal Kallós Tivadar egyházmegyei jegyző nyert. Ennek folytán a jegyzői posztjáról lemondott.⁵⁵ Egy évre rá megüresedett az egyik egyházmegyei papi aljegyzői állás is, amelyre Vajas Sándor tákosi lelkész 33 szavazattal lett megválasztva Szentimrey József izsnyétei lelkész 25 szavazata ellenében.⁵⁶

Az esperes 1892. év novemberében felhívta a közgyűlés figyelmét arra, hogy 10 évre szóló megbízatása véget ért, így a tisztikar újbóli megalakítása végett intézkedjenek. A közgyűlés az egyházmegyei összes tisztikarra elrendelte a szavazást. Az elnökségre is ugyanezen alkalommal, a többi tisztviselőkkal egy lapon történt meg a szavazás. A szavazatokat az esperesi hivatalhoz küldték be, ahonnan azok felbontása és az eredmény megállapítása céljából Darcsi Miklós elnöklete alatt a következő tagokból alakítottak küldöttséget: Peterdi Pál, Pataki Imre, Simon Andor lelkészek, id. Buzinkay Péter, Varga Lőrincz, Belényessy András világiak. A szavazás eredményét pedig 1893 tavaszán kellett a közgyűlés elé vinniük.⁵⁷

Az 1893. évi márciusi közgyűlésen új tisztikart választottak. Egyházi részről lett megválasztva: Peterdy Károly, Nagy Sámuel, Pap Károly, Sütő Kálmán, Janka Gyula, Kallós Tivadar. Világi részről: Uray Imre (egyházmegyei gondnok), Hunyady Béla, Horthy Gyula, Gulácsy Dezső, Kóródy Sándor, ifj. Lónyay Sándor. Tanácsbírákká: Vajas Sándor, Szentimrey József, Kovács Lajos, id. Lónyay Sándor. Jegyzőkké: Varga József (közpénztárnok), Bónóczy Endre (gyámpénztárnok). Szentimrey József azonban elnöki figyelmeztetés dacára sem vállalta a posztot, ezért közfelkiáltással Jászter József és Szabó Károlyt választották helyettes jegyzőnek.⁵⁸

Októberben kihirdették a főjegyzői állás betöltésére történt szavazás eredményét, melyet Zámory Béla badalói lelkész nyert 51 szavazattal.⁵⁹ Esperesi hivatalra pedig Sütő Kálmán beregsomi lelkészt választották, Kallós Tivadar beregszászi és Nagy Sámuel jándi lelkészek ellenében.⁶⁰ Sütő Kálmán Macsolán született birtokos nemes szülők gyermekeként. Esperesi kinevezése előtt volt tanító és segédlelkész Beregen (1860–64), ugyanezen tisztségeket szintén betöltötte Beregszászban (1864–65), 1865-ben pedig szolgált lelkészként Búcsúban is, míg az év folyamán beregsomi lelkésszé nem választották.⁶¹

⁵⁵ KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 28.

⁵⁶ KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29–30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2–3.

⁵⁷ KRL: A BERE 1892. évi november hó 14-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

⁵⁸ KRL: A BERE 1893. évi márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5–6.

⁵⁹ KRL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

⁶⁰ Uo. 7.

⁶¹ ZÁGONI, 2005, i.m.

A világi tanácsbíróság és közpénztárnokság betöltésére is szavazást írtak ki. Elnöki intézkedés folytán pedig a szavazatok felbontására bizottságok alakultak. A kiküldött bizottságok jelentése szerint: a világi tanácsbíróságra beérkezett 63 érvényes szavazat közül senki sem nyert el általános többséget. Warga Sándor, id. Lónyay Sándor és Kovács Lajos jelölése mellett így újabb szavazást rendeltek el. A közpénztárnokságra beérkezett 57 érvényes szavazatból pedig Bary Sándor nyert 37 szavazattal.⁶² A világi tanácsbírói állás a következő szavazás alapján Warga Sándoré lett. A lelkészi tanácsbíróságra pedig általános szavazattöbbséggel Csoó Zsigmond tiszaszalkai lelkész lett megválasztva.⁶³

Mindazonáltal 1901-ben újabb választást írtak ki a papi tanácsbírósági tiszttség betöltésére, amelyet a 60 szavazatból 31-gyel Simon Andor tarpai lelkész nyert el.⁶⁴ Ugyanebben az évben pedig a főjegyzői állásra megválasztották Szentimrey József izsnyétei lelkészt.⁶⁵

1902-ben megtörtént az újabb szavazás az egyházmegyei elnökségi posztok betöltésére. A 66 érvényes szavazat közül 64 szavazattal az esperes újból Sütő Kálmán lett 10 évre, tehát 1912-ig. Egyházmegyei gondnok pedig Uray Imre lett.⁶⁶

Megalakult az új tisztikar is (a szavazás eredményéből kiderült, hogy a legtöbb poszttal ugyanazon személyeket tisztelték meg):

- Papi tanácsbírók: Pap Károly, Janka Gyula, Kallós Tivadar, Csoó Zsigmond, Simon Andor.
- Világi tanácsbírók: Gulácsy Dezső, Kóródy Sándor, Warga Sándor, Szabó Albert.
- Papi főjegyző: Szentimrey József.
- Papi aljegyzők: Vigvári Mihály, Seres Ábrahám.
- Világi jegyzők: Pap Imre, dr. Szabó Bertalan.
- Közpénztárnok: Bary Sándor.
- A különböző bizottságok tagjait is megválasztották (1903-tól 10 évre):
- Számvevőszék: Janka Gyula elnök, Kallós Tivadar, Warga Sándor, Szabó Albert, Csatáry György tagok, Vigvári Mihály jegyző.
- Szavazatbontó bizottság: Sütő Kálmán elnök, dr. Szabó Bertalan jegyző, Kallós Tivadar és Warga Sándor tagok.
- Tanügyi bizottság elnöke: Sütő Kálmán.
- Építkezési bizottság: Kallós Tivadar és Szarka Gyula.

⁶² KRL: A BERE 1894. évi április hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 3.

⁶³ KRL: A BERE 1894. évi augusztus hó 23. és 24-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

⁶⁴ KRL: A BERE 1901. év április hó 10–11-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 3.

⁶⁵ KRL: A BERE 1901. évi szeptember hó 25–26-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 23–24.

⁶⁶ KRL: A BERE 1902. évi december hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve. 3.

- Levéltárnok: Kallós Tivadar.
- Országos özvegy-árva gyámintézet pénzkezelője: Mizsák Péter.
- Egyházmegyei ügyészek: Warga Sándor, Várady Gyula, Csatáry György.
- Díjlevélbíró, adásvételi ügyben véleményező bizottság: Csoó Zsigmond, Mizsák Péter.⁶⁷

Az 1907. júliusi közgyűlésen bemutatott jegyzőkönyvek alapján papi tanácsbíró-ságra Bereczky József beregújfalui lelkészt választották meg; világi tanácsbíróknak Patay Andrást és Várady Gyula ügyészt; papi aljegyzőségre Pap János búlcsumi lelkészt; világi jegyzőségre pedig Nagy Ernő vármegyei jegyzőt.⁶⁸ 1907. év során az egyházmegyei gondnoki székben szintén üresedés következett be. Új gondnoknak pedig Várady Gyulát választották 1908-ban.⁶⁹

1909-ben elhalálozott Uray Imre zsinati rendes és Vargha Sándor póttag, akiknek helyére Várady Gyula egyházmegyei gondnok került rendes tagságra, Szabó Albert tanácsbíró pedig zsinati póttaggá választott.⁷⁰

Sütő Kálmán 1913-ban mandátumának lejártá miatt lemondott esperesi tisztségéről.⁷¹ Lemondását követően nem sokkal el is hunyt, helyettesének pedig Szentimrey Józsefet neveztek ki. Az 1914. március 9-én felvett jegyzőkönyv szerint az üresedésben álló esperesi hivatalra 66 törvényes szavazat érkezett be. Bertók Béla beregsurányi lelkész, egyházmegyei főjegyző 34, Szentimrey József dereceni lelkész 17, Mizsák Péter beregsomi lelkész pedig 15 szavazatot kapott.⁷² A szavazatok többségét, s azzal az esperesi széket így Bertók Béla nyerte el, aki több éven keresztül volt meghatározó egyénisége nem csupán az egyházmegyének, hanem majd az 1923-ban megalakult Kárpátaljai Református Egyházkerületnek is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

KRL: Barkaszoói Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve

KRL: Gecsei Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve 8-ik Körlevél

KRL: Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve

KRL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23.

⁶⁷ KRL: A BERE 1902. évi december hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 3–5.

⁶⁸ KRL: A BERE 1907. évi július hó 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve. 6.

⁶⁹ KRL: A BERE 1908. évi szept. hó 21-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve. 10.

⁷⁰ KRL: A BERE 1909. évi szept. hó 8-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve. 6-7.

⁷¹ KRL: A BERE 1913. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 3.

⁷² KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 13.

- KRL: A BERE 1876-ik évi június hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1876-ik évi szeptember 5-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1876-ik évi november 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: BERE 1880. év márczius 2-4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1881. év július hó 5-6. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1881. év december hó 13-14. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1882. év augusztus 9-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1884. év február hó 26-29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1887. évi márczius hó 15-17-ik és június 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: BERE 1891. évi márczius hó 17-19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1892. évi márczius hó 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1892. évi november hó 14-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1893. év márczius hó 21. és 22-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1894. évi ápril hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1894. évi augusztus hó 23. és 24-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: Egyházi törvények az evangélium szerint reformált Magyarországi keresztyén egyházban. Készítette: Tóth Sámuel. Budapest, 1899.
- KRL: A BERE 1901. év április hó 10-11-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1901. évi szeptember hó 25-26-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1902. évi december hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1907. évi július hó 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1908. évi szept. hó 21-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1909. évi szept. hó 8-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.
- KRL: A BERE 1913. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

SZAKIRODALOM

- Az Egyházakat és belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye.* Debreczen. 1875.
- KOSUTÁNYI IGNÁCZ: *Egyházjog.* A Magyarországi Egyházak Alkotmánya és közigazgatása. Kolozsvár, 1906.
- BÍRÓ SÁNDOR, BUCSAY MIHÁLY, TÓTH ENDRE, VARGA ZOLTÁN: *A magyar református egyház története.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1949.
- ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977.
- A Magyarországi Református Egyház Törvénye. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik budapesti országos zsinat által alkotott kilenc törvénycikk.* Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT. Nyomása. 1993.
- ZÁGONI Á. KÁROLY: *A.N.T. Beregi egyházmegye emlékkönyve.* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények, Nyíregyháza, 2005.

INTERNETES FORRÁSOK

- Magyarország a XX. században. II. KÖTET. *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918).* Főszerkesztő: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. [Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html>. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.]
- DUSICZA FERENC: A Magyarországi Református Egyház története. [Forrás: <http://www.reformatus.hu/mutat/5394/>. Letöltés ideje: 2013. 02. 10.]
- SZABÓ ALADÁR, ifj.: *A magyar protestánsizmus története.* In Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Szerk.: Gegus Dániel, Herceg Hohenlohe Károly Egon, Laurentzy Vilmos. 132. [Forrás: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM> - Letöltés ideje: 2013. február 20.]
- Fiatal egyháztörténészek írásai. SZATHMÁRI JUDIT: *A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850-1860.* Miskolc. 1999. [Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/>. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]
- Szoboszlai Pap István.* In Vasárnapi Ujság 1854-1860. [Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00130/datum02804/cim202805.htm>. Letöltés ideje: 2014. 01. 15.]